

Koninkrijk Castilië (1406-1474)

(voor een stamboom van de koningen van Castilië [zie bijlage](#))

Vanaf de dood van Johan II zou Castilië bijna driekwart eeuw geteisterd worden door burgeroorlogen, wat het land belette om de strijd met de Moren definitief te beslechten door de verovering van Granada. Zowel tijdens de regeerperiode van Johan II, als die van zijn opvolger Hendrik IV, speelden hun beider directe vertrouwelingen een hoofdrol in de Castiliaanse politiek. Bij de dood van Hendrik IV kwam de weg vrij voor Isabella II, la Católica.

Regentschap van Ferdinand I van Aragón

Hendrik III regeerde over Castilië vanaf 1390 en was sinds 1388 gehuwd met Catharina van Lancaster, een dochter van Jan van Gent. Uit dit huwelijk waren al twee dochters geboren en toen de koningin in 1404 opnieuw zwanger raakte steeg de spanning aan het Castiliaanse hof. Met name de koning zelf, die altijd een zwakke gezondheid had gehad - hij werd de Ziekelijke genoemd - maakte zich zorgen. Omdat hij vreesde elk moment te kunnen overlijden, had hij zijn broer Ferdinand als zijn opvolger aangewezen, maar de komst van een mannelijke nakomeling zou bij zijn vroegtijdig overlijden voor allerlei opvolgingsproblemen kunnen zorgen. Zijn vrees werd bewaarheid toen hij tijdens de kerstdagen van 1406 in Toledo overleed. Het testament liet echter geen ruimte voor misverstanden. Johan II, nog geen twee jaar oud, was wettelijke troonopvolger, en de primaire verantwoordelijkheid als regent was gelegd bij prins Ferdinand. Weliswaar gingen er stemmen op om Ferdinand als koning te benoemen, maar deze hield zich nauwgezet aan de wensen van zijn overleden broer en stond erop dat zijn neefje werd uitgeroepen tot koning van Castilië.

Ferdinand I
van Aragón
1380-1416

Tijdens de minderjarigheid van Johan II groeide de machtspositie van zijn oom en regent aanzienlijk toen Ferdinand in 1412 gekroond werd tot koning van Aragón. Zijn voorganger, Martin I, was overleden zonder een legitieme opvolger na te laten en er dienden zich wel zeven troonpretendenten aan, waaronder prins Ferdinand die een kleinzoon was van de vroegere koning van Aragón, Alfons IV. Na langdurige beraadslagingen door vertegenwoordigers van Aragón, Catalonië en Valencia viel de keuze op Ferdinand. Om zijn economische macht - Ferdinand bezat veel grondgebied - maar vooral vanwege zijn talenten als veldheer die hij bewezen had met zijn verovering van Antequera op de Moren in 1410, gaf men aan hem de voorkeur boven de andere pretendentes. Deze benoeming tot koning van Aragón werd vastgelegd in het *Compromiso de Caspe* en hield dus in dat een lid van het Castiliaanse koningshuis van Trastámara de Aragonese troon besteeg.

Johan II van Castilië
1405-1454

Opkomst van Álvaro de Luna

De nieuwe koning Ferdinand I van Aragón had zeven kinderen waarvan de oudste, Alfons, hem na zijn overlijden in 1416 opvolgde als koning Alfons V. De tweede zoon, eveneens Johan geheten trouwde met prinses Blanca van Navarra en zou in 1425 koning worden van dit rijk onder de naam Johan II van Navarra. Deze

Johan II en ook zijn jongere broer Hendrik erfden van hun vader aanzienlijke gebieden, gelegen binnen de grenzen van Castilië en verwierven daarmee een machtspositie die hen in conflict bracht met de op dat moment nog zeer jonge Castiliaanse koning.

Toen in 1418 Catharina van Lancaster overleed waren het de bisschoppen van Toledo en Sigüenza die het regentschap over de twaalfjarige Johan II in handen namen. Zij besloten dat de koning in het huwelijk zou treden met zijn nicht Maria, oudste dochter van Ferdinand I, en dat prins Hendrik van Aragón zou trouwen met Johans jongere zuster Catharina van Castilië. Deze Hendrik, gegriefd door het feit dat zijn oudere broers wel uitzicht hadden op een koningschap en hij niet, trachtte in 1420 een greep naar de macht te doen door de Castiliaanse koning te ontvoeren en gevangen te nemen: de zogenoemde *Golpe de Tordesillas*. Terwijl Hendrik in feite de macht over Castilië had overgenomen, werden beide door de bisschoppen gearrangeerde huwelijken nog in datzelfde jaar voltrokken.

Álvaro de Luna
1390-1453

In die periode was het Álvaro de Luna, een edelman van Aragonese origine, die zich opwierp als beschermheer van Johan II. Álvaro de Luna was al in 1408 als achttienjarige aan het Castiliaanse hof verschenen als gezelschapsheer en toekomstige rechterhand van Johan en genoot het volste vertrouwen van de koning. Eind 1420 wist hij Johan II uit zijn gevangenschap in Tordesillas te bevrijden, waarna hij als gunsteling uitgroeide tot de facto de machtigste man van Castilië. Als reactie op de coup van Tordesillas aarzelde hij niet om een aantal vooraanstaande aanhangers van de Aragonese prins gevangen te nemen. Ook prins Hendrik van Aragón, de pleger van de coup in Tordesillas werd opgesloten.

De wispelturigheid van Johan II

Johan II bleek een wispelturig persoon en liet zich gemakkelijk beïnvloeden. Niet alleen door zijn gunsteling Álvaro de Luna, maar ook door zijn neef, koning Alfons V van Aragón die in 1425 grote diplomatieke druk uitoefende op de negentien jaar oude koning om prins Hendrik vrij te laten en Álvaro de Luna af te zetten, een druk waarvoor Juan II bezweek. Door zijn neef Hendrik vrij te laten en zijn gunsteling en beschermheer te laten vallen toonde de koning weinig standvastig te zijn. Deze ingrijpende zwenking van de koning vond plaats vlak nadat zijn eerste kind en erfopvolger Hendrik - de latere koning Hendrik IV - was geboren, een gebeurtenis die uitbundig gevierd werd. In 1428 werd Álvaro de Luna weer teruggeroepen naar het hof toen de prinsen van Aragón opnieuw dreigden Castilië aan te vallen en duidelijk werd dat er een einde moest komen aan de onbeholpen manier waarop het land werd bestuurd.

In 1429 kwam het bijna tot een oorlog tussen Castilië en Aragón, maar dankzij bemiddeling van de gezamenlijke edelen uit de beide rijken werd een overeenkomst gesloten - *las Treguas de Majano* - die erin voorzag dat de Aragonese prinsen zich zouden terugtrekken uit Castilië en hun bezittingen aldaar overdroegen aan koning Johan II. Het bracht rust in Castilië waar Álvaro de Luna oppermachtig was en een aantal bestuurlijke maatregelen trof om niet alleen de economische positie van het land te verstevigen, maar ook een financiële basis te creëren voor militaire campagnes tegen de Moren. Deze campagnes, die zich afspeelden tussen 1431 en 1436 genoten brede steun onder de edelen die inzagen dat uitgaven ten bate van de strijd tegen de Moren en die leidden tot gebiedsuitbreiding van Castilië, uiteindelijk voor hen meer profijtelijk zouden zijn dan energie en middelen te steken in onderlinge twisten. De eerste campagne bracht direct een enorm succes. Onder aanvoering van Álvaro de Luna werden de legers van het Moorse koninkrijk Granada een nederlaag toegebracht in de slag van La Higuera.

De Slag van La Higuera

Intussen hield koning Johan II zich meer bezig met festiviteiten dan met staatszaken die hij geheel overliet aan zijn gunsteling. Voorbeeld ervan is zijn enthousiasme voor het beroemde toernooi *Paso Honroso* in het heilige jaar 1434 van Sint Jacobus, de patroon van de Camino de Santiago. Het was een toernooi waaraan tal van Castiliaanse edelen deelnamen en dat een hele maand duurde, gevolgd door een massale pelgrimage naar Santiago de Compostela. Deze pelgrimsroute voert langs de brug van Paso Honroso, over de rivier de Órbigo, waar de deelnemers aan het toernooi zich presenteerden. De brug met negentien bogen ligt er nog steeds, zij het dat de rivier Órbigo nu, na de aanleg van een stuwmeer bovenloops, weinig meer te verstouwen heeft.

Vanaf 1439 verscherpten zich de tegenstellingen tussen de prinsen van Aragón, die de Castiliaanse edelen steunden, en Álvaro de Luna die een uiterst autoritair bewind voerde. Een aantal gespreksrondes tussen de partijen

resulteerde in een tweede val van de gunsteling van Juan II, maar bracht de koning in een gevaarlijk isolement. Zijn reis langs verschillende steden leek op een vlucht uit angst voor een herhaling van de coup in 1420. In 1441, bevreesd voor het uitbreken van een burgeroorlog, sloot Johan II van Castilië een pact met zijn tegenstanders dat niet alleen de val van Álvaro de Luna bevestigde, maar tevens de invloed van de edelen op de regering van het land aanzienlijk versterkte. Op dat moment verscheen zijn zoon, de latere Hendrik IV, op het politieke toneel die zich met de staatsaangelegenheden begon te bemoeien, waarmee hij het gezag van de koning ondergroef. Het liet Johan II echter onverschillig.

De val van Álvaro de Luna en het einde van Johan II

In 1443 slaagden de tegenstanders van de koning erin zijn verblijfplaats te omsingelen - de *Golpe de Rámaga* - maar het duurde nog geen jaar totdat Álvaro de Luna andermaal erin slaagde Johan II te ontzetten, waarna een gewapend treffen tussen de aanhangers van de koning en die van de Aragonese prinsen niet meer te vermijden viel. In de slag van Olmedo behaalden de koningsgezinden een overwinning waardoor het autoritaire gezag van het koningshuis van de Trastámaras, begonnen in 1369 en krachtig uitgedragen door Álvaro de Luna, hersteld werd. Deze overwinning kon de koning maar nauwelijks opbeuren. Hij was diep bedroefd om het overlijden van zijn vrouw, koningin Maria, vlak voor het begin van de strijd. Prins Hendrik van Aragón raakte tijdens de schermutselingen gewond aan zijn hand en een onzorgvuldige behandeling veroorzaakte een dodelijke infectie waaraan hij overleed.

Tot 1450 was Álvaro de Luna oppermachtig, maar het was Johan Pacheco, eerste markies van Villena en een gunsteling van kroonprins Hendrik, die de positie van Álvaro begon te ondergraven. De heerser over Castilië, die steeds impopulairder werd, overspeelde zijn hand door in 1447 Johan II te dwingen tot een tweede huwelijk, met prinses Isabella van Portugal, terwijl de monarch de voorkeur gaf aan een van de dochters van de Franse koning. Deze dwingelandij was Johan II eigenlijk teveel, maar maatregelen tegen Álvaro de Luna waagde hij voorlopig niet te nemen.

Hendrik van Aragón
1400-1445

In 1451 brak er een oorlog uit tussen Castilië en Navarra. Daarmee probeerde Álvaro de Luna te interveniëren in het conflict dat de Navarrese koning had met zijn zoon Karel met als oogmerk deze prins aan zijn zijde te krijgen in de strijd tegen Aragón. Het was voor velen echter duidelijk dat Álvaro de Luna inmiddels meer bezig was met het najagen van zijn eigen belangen dan die van Castilië. Onder zijn critici bevond zich koningin Isabella die er bij haar man op aandrong Álvaro uit zijn macht te ontzetten.

Het was ook in 1451 dat het eerste kind van Johan II en zijn tweede echtgenote het licht zag: prinses Isabella, de latere koningin Isabella II (*la Católica*) van Castilië. Twee jaar daarna gaf Johan II toe aan de druk op hem om Álvaro de Luna te laten vallen en gaf hij opdracht zijn vertrouweling te arresteren. Begin juni 1453 onderging Álvaro de Luna eenzelfde lot als hij vele anderen had toebedacht: hij werd onthoofd in het openbaar op de Plaza Mayor van Valladolid.

De onthoofding van Álvaro de Luna

Intussen verslechterde de gezondheid van koning Johan II, maar mocht hij zich verheugen in de komst van een tweede kind. In 1453, het jaar dat Constantinopel in handen viel van de Turken, werd prins Alfons geboren, kroonpretendent als Alfons XII en bijgenaamd de Onschuldige, maar die al in 1468 zou komen te overlijden. Johan II stierf in 1454 na een regeerperiode van bijna een halve eeuw, overschaduwde door veel

interne conflicten. Johan II mag dan geen krachtig vorst zijn geweest, hij blonk uit als literator en dichter en was een groot liefhebber van spelen, toernooien, muziekvoorstellingen. In die rol wist hij velen te inspireren. Zo stelde de schrijver Juan Alonso de Baena, een joodse bekeerling, een dichtbundel samen bekend onder de naam *Cancionero de Baena*, die hij opdroeg aan de koning.

In zijn testament had Johan II nauwkeurig de volgorde van de troonopvolging bepaald: als eerste kwam zijn zoon Hendrik uit zijn huwelijk met Maria van Aragón in aanmerking, tweede was Alfons, het tweede kind uit het huwelijk met Isabella van Portugal en derde het eerste kind uit dezelfde verbintenis: Isabella.

Hendrik IV, de Impotente, en zijn vertrouweling Johan Pacheco

Toen Hendrik IV direct na het overlijden van zijn vader in 1454 werd uitgeroepen tot koning van Castilië was hij al op enigszins gevorderde leeftijd en beschikte hij over de nodige kennis en ervaring op het gebied van het landsbestuur. Het volk leefde in de hoop en verwachting dat Hendrik in staat zou zijn een einde te maken aan de voortdurende ruzies en oorlogen die gedurende de regeerperiode van zijn vader het land hadden geteisterd en uitgeput.

Hendrik IV begon zijn bewind ambitieus met uitvoering van een aantal plannen om rust en orde te brengen. Eerste was versterking van de economische positie van Castilië door verhoging van belastingen en versteviging van het toezicht op de inning ervan. Daarnaast had de verzoening tussen het koningshuis en de aristocratie een hoge prioriteit, cruciaal om het rijk te kunnen besturen. Ook de relatie met de Cortes kreeg de aandacht van de koning die erop uit was zich te omringen met edelen - vooral uit de wat lagere standen - die hem door dik en dun steunden. In aanvulling daarop trachtte hij meer draagvlak te creëren voor zijn plannen door stedelijke bestuurders aan zich te binden. Vredes- en vriendschapsbanden aanhalen met christelijke buurlanden als Frankrijk en Portugal was eveneens een van zijn wensen, vooral met het oog op het bewerkstelligen van tegenwicht tegen het altijd opdringerige Aragón. Laatste en niet de geringste doelstelling was intensivering van de campagnes tegen het Moorse rijk Granada, een voornemen dat de koning het meest na aan het hart lag.

Hendrik IV, de Impotente
1425-1474

Al deze plannen liet Hendrik bevestigen door de Cortes van Cuéllar, gehouden in 1454, waar zijn rechterhand, de bekwame Johan Pacheco, markies van Villena, zich ontpopte als iemand met dezelfde ambities als die van de man aan wiens val hij een grote bijdrage had geleverd: Álvaro de Luna. De hoge edelen en kerkelijke autoriteiten bekeken deze ontwikkelingen met argwaan, ook al omdat zij akkoord moesten gaan met belastingverhogingen.

Hun argwaan bleek gegrond, de eerste militaire campagne tegen de Moren bleek een enorme aanslag te betekenen op de rijksmiddelen. Zij beschuldigden de koning van malversatie door geld dat voor andere doeleinden was bestemd te besteden voor het voeren van oorlog.

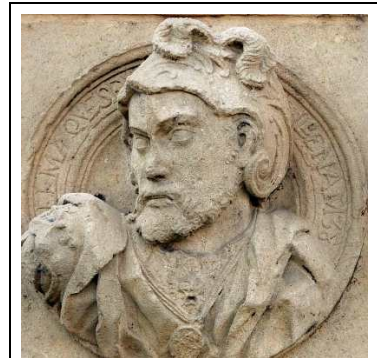
Een paar jaar later begon Johan Pacheco zich indringend met het landsbestuur te bemoeien en probeerde hij de invloed van de kerkelijke prelaten en hoge edelen te neutraliseren onder andere door Hendrik een pact te laten sluiten met de Navarrese koning Johan II die beloofde op geen enkele manier acties van de Castiliaanse edelen te zullen steunen. Een tweede zet van Pacheco was het zoeken van adhesie van de paus voor de heilige oorlog tegen Granada. Gevolg hiervan was dat de paus per bul Hendrik toestemming gaf om de door de kerk voor de kruistochten toegekende middelen naar eigen inzicht te besteden. Eventuele klachten van de edelen zouden bij voorbaat vruchteloos zijn. Daarnaast zorgde Pacheco goed voor zichzelf door een deel van de belastingheffingen aan zijn privébezit toe te voegen.

Het verraad van Johan Pacheco

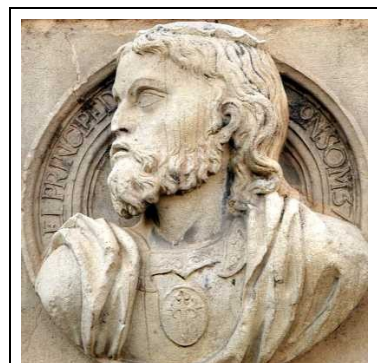
Dit machtsvertoon en deze zelfverrijking had als gevolg dat de hoge edelen zich verenigden in een liga en zich en bloc gingen verzetten tegen het bewind. Toen in 1458 Johan II van Navarra ook koning werd van Aragón zegde hij het vriendschapsverdrag met Hendrik IV op om zich aan de kant van de Castiliaanse edelen te scharen. Johan Pacheco zag het gevaar en begon achter de rug van de koning om onderhandelingen te voeren met de liga der edelen. In 1461 wist Pacheco Hendrik zover te krijgen om vrede te sluiten met zijn tegenstanders, met als voorwaarde dat vertegenwoordigers van hen werden opgenomen als raadgevers van de koning. Vanaf dat moment ging het bergafwaarts met het landsbestuur.

Hendrik IV was al in 1440 getrouwd met Blanca, prinses van Navarra, maar omdat dit huwelijk geen kinderen had voortgebracht, liet Hendrik zich scheiden om in 1455 in het huwelijk te treden met Johanna van Portugal die in 1462 beviel van een dochter, prinses Johanna, waarvan niet vaststaat of het wel een kind van Hendrik was of niet. Hendrik werd als impotent beschouwd vanwege het ontbreken van kinderen uit zijn eerste huwelijk en het lang uitblijven van een kind van zijn tweede vrouw. De mening overheerste dat prinses Johanna niet door Hendrik, maar door de edelman Beltrán de la Cueva - een rijzende ster aan het hof - was verwekt, vandaar haar bijnaam Johanna *la Beltraneja*. De koning, die het vertrouwen in Pacheco begon te verliezen, nam afstand van zijn vertrouweling en benoemde Beltrán de la Cueva in zijn plaats. Met hem gingen nog enkele aanhangers van de koning deel uitmaken van het koninklijk adviesorgaan, waardoor de pro-Aragonese fractie werd geneutraliseerd. In 1464 was het de definitief aan de kant gezette Pacheco die een nieuwe coalitie smeedde van edelen tegen de koning om, zoals hijzelf beweerde, te voorkomen dat de koning zijn halfbroer Alfons - de jongere broer van Isabella II - zou vermoorden en hem als troonpretendent uit te schakelen.

De oproep van Pacheco had succes en zich verzekerd wetend van de steun van de Aragonese koning Johan II, kwamen de edelen bijeen in Burgos, waar zij prins Alfons benoemden als wettige opvolger van Hendrik IV en de rechten van Hendriks dochter Johanna op de troon afwezen omdat zij in hun ogen een onwettig kind was. De koning trachtte de zaak in goede banen te leiden door een huwelijk voor te stellen van zijn dochter met zijn halfbroer Alfons, maar de edelen wezen dit van de hand. Het ging hen om meer dan de opvolgingskwestie. Waar zij ook op uit waren was het terugdringen van de invloed van joden en bekeerlingen (conversos) die aan het hof belangrijke posities bekleedden. Posten die de edelen zich toedachten en waar zij dus in feite om vroegen was een religieuze zuivering. Ook wilden zij keuzevrijheid voor steden inzake het sturen van hun vertegenwoordigers naar de Cortes.

Johan Pacheco
1390-1474

Alfons van Castilië
1453-1468

Hendrik, politiek verzwakt, erkende in 1465 zijn halfbroer Alfons als zijn opvolger en stemde in met de benoeming van een commissie bestaande uit leden van beide partijen, die voorstellen ter reorganisatie van het rijk zou doen. Het resultaat ervan werd vastgelegd in de zogenaamde *Sentencia de Medina del Campo* die voor Hendrik IV echter onacceptabel was. Hij besloot de rebellen te bestrijden, zocht steun bij koning Alfons V van Portugal en startte onderhandelingen met deze vorst over een mogelijkheid hem te laten trouwen met zijn halfzuster Isabella, die daar gezien het leeftijdsverschil van twintig jaar overigens niets voor voelde.

De klucht van Ávila

De opstandige edelen, die met deze actie van Hendrik geen rekening hadden gehouden, reageerden fel door hem af te zetten als koning. In een als schandelijk beschouwde ceremonie in de buurt van de stad Ávila, waarbij Hendrik IV, gerepresenteerd door een pop, werd hij ontdaan van zijn koninklijke attributen en prins Alfons aangewezen als koning Alfons XII van Castilië. Deze gebeurtenis staat bekend als de *Farsa de Ávila* (de klucht van Ávila). Met de hem resterende steun van de landelijke politie, de *Hermandad General* en enkele vooraanstaande adellijke families zoals Mendoza en Alba, wist

Hendrik een leger op de been te brengen waarmee hij dat van zijn tegenstanders diverse keren versloeg. Deze burgeroorlog met Hendrik IV en zijn halfbroer Alfons in de hoofdrol duurde tot 1468 toen Alfons overleed. Mogelijk is hij vergiftigd, maar er zijn geen bewijzen voor gevonden.

Perikelen rond de troonopvolging

Gedurende de strijd tussen Hendrik IV en zijn halfbroer Alfons bevond Isabella, de zuster van Alfons, zich in een lastige positie. Zij steunde de aanspraken van haar broer op de troon, maar beseftte dat zij de koning niet openlijk kon afvallen. Toen de nog jonge Alfons overleed en zij door zijn aanhangers naar voren werd geschoven als kandidaat voor de troonopvolging, deed zij een geslaagde poging om de vrede tussen de rebellen en Hendrik IV te bewerkstelligen. Dat gebeurde door af te zien van een aanval op de positie van de koning bij leven, in ruil waarvoor Hendrik haar zou aanwijzen als wettelijke opvolger in plaats van zijn dochter Johanna la Beltraneja, van wie de legitimiteit door de rebellen betwist werd en die voor hen daarom als troonopvolger onacceptabel was. Dit werd vastgelegd in het zogeheten *Pacto de los Toros de Guisando*, waarin de koning de rechten op de troon overdroeg aan Isabella door haar te toeven met de titel *Príncipe de Asturias*, onder voorwaarde dat zij niet zou huwen zonder zijn toestemming. Duidelijk werd dat er met Isabella een troonpretendent was aangetreden die zich onderscheidde door een helder politiek inzicht en doorzettingsvermogen.

Isabella hield zich niet aan de voorwaarde gesteld in het pact en trouwde in 1469 in het geheim met Ferdinand, zoon en erfopvolger van Johan II van Aragón. Hendrik werd hier zo boos over, dat hij de overeenkomst met Isabella ongeldig verklaarde en de rechten op de troon opnieuw toewees aan zijn dochter Johanna. De edelen onthielden zich voorshands van inmenging in het belangenconflict tussen beide vrouwen, maar het is vrijwel zeker dat zij zich in de jaren voor het overlijden van Hendrik IV voorbereidden op de onvermijdelijke strijd om de Castiliaanse troon. De aanhangers van Isabella en haar man Ferdinand, de *isabelinos*, en die van Johanna la Beltraneja, de *enriquinos* slepen hun messen en niet lang na de dood van Hendrik IV in 1474 zou er opnieuw een burgeroorlog uitbreken.

Willem Peeters, 17 januari 2012

Bijlage: stamboom van de koningen van Castilië vanaf Johan I.

Jaartallen geven regeerjaren weer.

